

תוכן העניינים

מבוא	3
א. ההשפעות החברתיות	5
ב. ההשפעות הפוליטיות	7
ג. ההשפעות הדיפלומטיות	10
סיכום	12
ביבליוגרפיה	14

מבוא

הציבור הטורקי רגיל לתפקידו הייחודי של הצבא בחיי החברה. במשך שנים נחשב הצבא לערב לשלמותה הטריטוריאלית של טורקיה ונתפס כאחראי על יציבותה הפנימית, על אופייה החילוני ועל נאמנותו של השלטון לעקרונותיו של מייסד הרפובליקה הטורקית, מוסטפא כמאל-אטאטורק. עד לאחרונה, היה הצבא הטורקי חסין מהתערבות לענייניו מצד הדרג המדיני. להפך, הדרג המדיני היה תחת פיקוחם של אנשי הצבא. מושג "מערכת פטרונות צבאית" מתאר היטב את טיב היחסים בין הצבא לדרג המדיני אשר התקיים בטורקיה במשך עשרות שנים. כתוצאה ממערכת יחסים זאת, ראה הצבא הטורקי את עצמו ככוח הרשאי להתערב בתהליכים פוליטיים כדי "לתקן" מצב אשר בו – לתפיסת אנשי הצבא – עקרונות הרפובליקה היו נתונים לסכנה.

בשנות השישים והשבעים התחוללו בטורקיה שתי הפיכות צבאיות – האחת ב-1960 והשנייה ב-1971. ההפיכה של 1960 התרחשה על רקע המתח הגובר בין הממשלה לבין האופוזיציה. החברה הטורקית עמדה בפני סכנת מלחמת אחים. ממשלת עדנאן מנדרס, מנהיגה של המפלגה הדמוקרטית, שנבחר לראשות הממשלה ב-1950, יזמה צעדים תחקיקתיים שנועדו, לראשונה מאז מותו של אטאטורק, לרכז את המדיניות כלפי מיעוטים אתניים וארגונים אסלאמיים. צעדים אלה נתפסו על ידי האליטה הכמאליסטית כבגידה במורשתו של אטאטורק ואיום על אופייה החילוני של טורקיה. לא פחות חשובים היו גורמים כלכליים וחברתיים. כפי שטען אחד מאנשי הצבא שהשתתף בהפיכה, אורהאן ארקאנלי, "הדמוקרטים גרמו לאסון כלכלי וחברתי בטורקיה". כבר באמצע שנות החמישים קמו באנקרה ובאיסטנבול ארגוני קצינים, כגון "חברת הכמאליסטים", שהתנגדו לרפורמות של מנדרס (Hale, 1994).

ב-1959 מחלוקת בין תומכי הממשלה ולבין תומכי האופוזיציה הביאה לעימותים אלימים. באפריל 1960 סדרה של הפגנות סטודנטים שיתקה את הקמפוסים באוניברסיטאות והובילה לעימותים עקובים מדם עם כוחות המשטרה. הכרזת מצב חירום באיסטנבול ובאנקרה ב-1 במאי ומעצרים נכשלו בהחזרת הסדר. במצב זה החליט הצבא להתערב. ב-27 במאי הכריז הגנרל ג'מאל גירסל על הדחת הנשיא ג'מאל באייר וראש הממשלה עדנאן מנדרס; הממשלה והמג'ליס (הפרלמנט) פוזרו. כמה חברי ממשלת מנדרס הואשמו בעבירות כבדות (שחיתות, פגיעה באמון הציבור, פגיעה בחוקה ובגידה). הוגשו נגדם כתבי אישום; חמישה-עשר מחברי הממשלה נידונו לעונש מוות, אך לשלושה-עשר מהם הוחלף עונש מוות למאסר. מנדרס ושני שרים הוצאו להורג (Zürcher, 2001).

גירסל הכריז כי אין בכוונתו להקים דיקטטורה צבאית. לדבריו, מטרתה היחידה של ההפיכה היא להביא את המדינה לדמוקרטיה הוגנת ויציבה. הממשלה הצבאית ביטלה את כל החוקים המנוגדים למסורת הכמאליסטית והתחייבה לכבד זכויות אדם ואזרח למסור שלטון לממשלה אזרחית שתיבחר בבחירות דמוקרטיות חופשיות. לאחר בחירות 1961 הורכבה הממשלה על ידי המפלגה

פרק א'

השפעות חברתיות

להפיכות צבאיות היו השפעות רבות על החברה הטורקית. לאחר ההפיכה ב-1960, הסכימה החונטה להקמת מפלגות פוליטיות. בינואר 1961 התכנסה האספה המכוננת שקיבלה את החוקה החדשה. בשמאל העם שנערך ביולי 1961 הצביעו בעד החוקה החדש 60% בלבד. הדבר מסמל כי בחונטה ובאידיאולוגיה הכמאליסטית תמכו כמחצית מהציבור הטורקי ואילו אחרים התנגדו להן. תוצאות משאל העם מצביעים על קיטוב החברה הטורקית. יש לציין כי לא רק טורקיה, אלא מדינות רבות אחרות בעולם חוו בשנות השישים והשבעים תמורות חברתיות משמעותיות.

במהלך תקופה זו עמדה הרפובליקה הטורקית בפני משבר עמוק כאשר ההפיכות ניסו לשמר סטטוס קוו מסוים ולכפות על החברה את האידיאולוגיה הכמאליסטית, אך במקביל התרחשו תהליכים חברתיים שלא היו בשליטת הצבא. כך למשל, העיור המהיר ותנועת ההגירה מכפר לעיר, שהחלו כבר בשנות החמישים, שינו את מבנה החברה הטורקית באופן משמעותי ביותר. המדינה ומגוון הרווחה לא היו מסוגלים להתמודד עם תופעת האבטלה והעוני שהתפשטה על שכונות בנייה בלתי חוקית (*gecekondu*) שהקימו מהגרים עניים מהכפרים מסביב או בלב ערים הגדולות. ממשלות בשנות השישים והשבעים לא ידעו לפתור את הבעיה; המפלגות עסקו במאבק בין לבין עצמן וכוחם של ארגוני חסד אסלאמיים, שהיו למעשה היחידים שניסו לתת מענה למצוקת החלשים, התחזק בקרב שכבות רחבות של האוכלוסייה.

לניגודים בין חילוניות של האידיאולוגיה הכמאליסטית הרשמית לבין האסלאם המסורתי הפופולארי בעיקר בקרב תושבי אזורים כפריים, נוספו סכסוכים אחרים: אידיאולוגיים (שמאל מול ימין), אתניים (טורקים מול כורדים), עדתיים (סונים מול עלווים) וכלכליים (אטיזם מול שוק חופשי). חוסר האמון במוסדות דמוקרטיים גרם ליותר ויותר אנשים להצטרף לשורות אופוזיציה מיליטנטית חוץ-מפלגתית. העימותים האלימים של אנשי השמאל ואנשי הימין בינם לבין עצמם ובינם לבין כוחות המשטרה הלכו והתרחבו. בסוף שנות השישים גל מהומות חסר תקדים שטף את המדינה. ההפגנות התחילו ב-10 ביוני 1968 כאשר סטודנטים של הפקולטות ללשון, היסטוריה וגיאוגרפיה באוניברסיטת אנקרה יצאו לרחובות. הם השתלטו על חלק מבנייני האוניברסיטה ודרשו רפורמות. בהתחלה הדרישות היו די צנועות ונגעו רק לתחום ההשכלה הגבוהה, אך ב-11 ביוני